

ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ, ΦΤΩΧΕΙΑ: ΠΟΣΟΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Ιωάννης Σ. Βαβούρας

Το ζήτημα της κατανομής (κατ' άλλους της διανομής) του εισοδήματος είναι ένα από τα σημαντικότερα της οικονομικής θεωρίας. Κατά πολλούς μάλιστα οικονομολόγους, όπως τον Adam Smith, τον David Ricardo, τον John Stuart Mill και τον Karl Marx, η κατανομή του εισοδήματος και πιο συγκεκριμένα ο προσδιορισμός των κανόνων που ρυθμίζουν αυτήν τη κατανομή είναι το σημαντικότερο ζήτημα της οικονομικής επιστήμης¹. Φυσικά, η κατανομή του εισοδήματος συνιστά και ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της οικονομικής πολιτικής, αφού επηρεάζει σημαντικά τόσο την ατομική όσο και την κοινωνική ευημερία. Η διερεύνηση, λοιπόν, των οικονομικών ανισοτήτων με τη χρησιμοποίηση διαφόρων μεθόδων, είναι ιδιαίτερης σημασίας στην οικονομική ανάλυση και πολιτική.

Καταρχήν, θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την προσπάθεια διερεύνησης των οικονομικών ανισοτήτων και της φτώχειας σε μια κοινωνία προκύπτει το ζήτημα, ποια είναι η καταλληλότερη μεταβλητή η οποία εκφράζει την οικονομική κατάσταση των ατόμων. Τρεις είναι οι μεταβλητές με τις οποίες μπορεί να αξιολογηθεί η οικονομική κατάσταση των ατόμων: i) το εισόδημα, ii) η κατανάλωση ή η δαπάνη και iii) το απόθεμα πλούτου που κατέχουν τα άτομα, δεδομένου ότι και τα τρία αυτά μεγέθη δηλώνουν τις δυνατότητες πρόσβασής τους σε οικονομικούς πόρους. Η διερεύνηση, λοιπόν, των οικονομικών διαφορών ή ανισοτήτων προϋποθέτει την επιλογή ενός από τα μεγέθη αυτά, καθώς και το χρονικό ορίζοντα αναφοράς της.

Παρά το γεγονός ότι η κατανάλωση ή η δαπάνη αποτελεί το καλύτερο μέτρο ικανοποίησης των αναγκών, ως βάση της ανάλυσης των οικονομικών ανισοτήτων χρησιμοποιείται συνήθως το εισόδημα, γιατί μετρά τις καταναλωτικές δυνατότητες των ατόμων ή των νοικοκυριών. Παράλληλα, βέβαια, δεν μπορούν να αγνοούνται οι διαφορές μεταξύ ατόμων ή νοικοκυριών ως προς το απόθεμα πλούτου τους, δεδομένου ότι ο πλούτος παρέχει στον κάτοχό του εξουσία διάθεσης οικονομικών πόρων. Γενικά, θεωρείται ότι το “μόνιμο” ή μακροχρόνιο διαθέσιμο εισόδημα αποτελεί τον ικανοποιητικότερο δείκτη της οικονομικής ευημερίας των ατόμων ή των νοικοκυριών, δεδομένου ότι σ'αυτό στηρίζουν την καταναλωτική

τους συμπεριφορά μακροχρόνια. Η μέτρηση όμως του "μόνιμου" εισοδήματος παρουσιάζει δυσχέρειες και οι χρησιμοποιούμενες μεθοδολογίες χαρακτηρίζονται από μεγάλες αποκλίσεις όσον αφορά στις εκτιμήσεις του. Οι αποκλίσεις αυτές μεταφέρονται, όπως είναι φυσικό, και στις εκτιμήσεις της ανισοκατανομής του εισοδήματος, γεγονός που περιορίζει την αποδοχή τους. Πρόσθετες δυσχέρειες παρουσιάζει η εκτίμηση της αυτοκατανάλωσης, η οποία δεν πρέπει να αγνοείται στις αναλύσεις της κατανομής του εισοδήματος.

Επειδή, λοιπόν, η εκτίμηση του μόνιμου εισοδήματος παρουσιάζει σημαντικές δυσχέρειες, η μέτρηση της ανισοκατανομής του εισοδήματος στηρίζεται συνήθως στο τρέχον χρηματικό εισόδημα, στο οποίο δεν περιλαμβάνεται το εισόδημα από αυτοκατανάλωση. Στο εισόδημα αυτό δεν περιλαμβάνονται επίσης οι επιδράσεις που μπορούν να ασκηθούν στην ευημερία των ατόμων από το συσσωρευμένο εισόδημα των παρελθόντων ετών, εκτός βέβαια από τις προσόδους των περιουσιακών στοιχείων (ενοίκια, μερίσματα, κτλ.). Γενικά, οι εκτιμήσεις της ανισοκατανομής του εισοδήματος δεν λαμβάνουν υπόψη το διαφορετικό επίπεδο τιμών (διαφορετικό αποπληθωριστή) που είναι δυνατό να υπάρχει για κάθε γεωγραφικό χώρο, καθώς και για κάθε εισοδηματική ομάδα, εξαιτίας των διαφορετικών προτύπων κατανάλωσης.

Επισημαίνεται ότι με τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται για το σκοπό αυτό, κατά κανόνα εκτιμώνται οι σχετικές ανισότητες μεταξύ των ατόμων όσον αφορά στην κατανομή του εισοδήματος. Η πληροφόρηση όμως που δίνεται από τις μεθόδους αυτές όσον αφορά στην έκταση της φτώχειας συνήθως δεν είναι επαρκής. Η τελευταία προσδιορίζεται από ορισμένα απόλυτα, κοινωνικά αποδεκτά, κατώτατα πρότυπα διαβίωσης, τα οποία εκφράζονται σε όρους επιπέδων διατροφής, υγείας, εκπαίδευσης, κτλ.²

Η εκτίμηση του βαθμού της ανισοκατανομής του εισοδήματος (τόσο της έκτασης της σχετικής ανισοκατανομής του εισοδήματος όσο και του αριθμού των ατόμων που ζουν σε επίπεδα απόλυτης φτώχειας, με οποιοδήποτε τρόπο αυτά οριστούν) αποτελεί το πρώτο μιας σειράς βημάτων για την αντιμετώπιση του προβλήματος της φτώχειας σε μια κοινωνία. Το δυσκολότερο ίσως πρόβλημα που παρουσιάζεται στο ζήτημα της κατανομής του εισοδήματος είναι ο καθορισμός της "κοινωνικά δίκαιης" κατανομής· η έκταση δηλαδή της κοινωνικά επιθυμητής ανακατανομής του εισοδήματος, ώστε το ζήτημα, στα πλαίσια του υποδείγματος μέσω-στόχων της οικονομικής πολιτικής³, να αποτελέσει ποσοτικά οριοθετημένο στόχο της οικονομικής πολιτικής και κατόπιν οι κυβερνήσεις εφαρμόζοντας διάφορα μέσα φορολογικής πολιτικής (όπως είναι για παράδειγμα η προοδευτική φορολογία σε συνδυασμό με αρνητικούς φόρους εισοδήματος), εισοδηματικής πολιτικής (όπως είναι για παράδειγμα η καθιέρωση κατώτατων μι-

σθών και ημερομισθίων), καθώς και μέσα της πολιτικής δημόσιων δαπανών (όπως είναι για παράδειγμα οι τρέχουσες μεταβιβάσεις στα νοικοκυριά, οι δαπάνες για βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης και οι επιδοτήσεις ενοικίου), να την πραγματοποιήσουν.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η έννοια της "κοινωνικά δίκαιης" κατανομής του εισοδήματος είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ακόμη και θεωρητικά χωρίς την προσφυγή σε αξιολογικές κρίσεις. Η δυσκολία αυτή αντανακλάται και στην επιλογή των αρχών (ή των κριτηρίων) με βάση τις οποίες θα πρέπει να γίνεται η κατανομή του εισοδήματος⁴. Έτσι, σε αντίθεση με τα άλλα προβλήματα της οικονομικής πολιτικής (πληθωρισμός, ανεργία, δημόσια ελλείμματα, ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών, οικονομική μεγέθυνση κτλ.), για τα οποία οι κυβερνήσεις συχνά εξειδικεύουν ποσοτικά τους στόχους τους, στο ζήτημα της κατανομής του εισοδήματος περιορίζονται κατά κανόνα σε ορισμένες ασαφείς διακηρύξεις, οι οποίες δεν συνιστούν πολιτικές δεσμεύσεις. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο γιατί ο αναδιανεμητικός ρόλος του κράτους είναι περιορισμένος και ουδέποτε η ανακατανομή έχει αποτελέσει στόχο προτεραιότητας.

Εκτός από την εκτίμηση του βαθμού της υφιστάμενης ανισοκατανομής του εισοδήματος, είναι ιδιαίτερης σημασίας η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας της πολιτικής ανακατανομής του εισοδήματος. Για το σκοπό αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμη η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ ακαθάριστου και καθαρού εισοδήματος. Το τελευταίο προέρχεται από το πρώτο, εάν αφαιρεθούν οι φόροι και οι εισφορές σε ασφαλιστικούς οργανισμούς, εργατικά σωματεία ή επαγγελματικούς συλλόγους. Τα υφιστάμενα στοιχεία στην περίπτωση της Ελλάδας είναι περιορισμένα. Τα πιο αξιόπιστα, καθ' όσον τουλάχιστον γνωρίζουμε, αφορούν έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της πρωτεύουσας το 1985 και αναφερόταν στο 1984⁵. Σύμφωνα με τη μελέτη αυτή, οι επιπτώσεις της πολιτικής ανακατανομής του εισοδήματος είναι πολύ μικρές⁶.

Το ζήτημα όμως που τίθεται γενικότερα όσον αφορά στην εκτίμηση της κατανομής του εισοδήματος, είναι κατά πόσον πράγματι υπάρχουν τα στοιχεία εκείνα που θα οδηγήσουν σε μια αξιόπιστη διερεύνησή της. Η απάντηση είναι ασφαλώς όχι, εξαιτίας της εκτεταμένης παραοικονομίας, που στη χώρα μας εκτιμάται τουλάχιστον στο 30% του ΑΕΠ. Το μέγεθος της παραοικονομίας δίνεται εξ ορισμού από το σύνολο των αποκραυπτόμενων εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής. Επομένως, η εκτιμώμενη με βάση τα επίσημα στατιστικά στοιχεία κατανομή του εισοδήματος παρέχει μια στρεβλή εικόνα της πραγματικότητας.

Ειδικότερα, όσον αφορά στην κατανομή του εισοδήματος από εργασία, δεν μπορεί να υποστηριχτεί ότι γενικά η ανεπίσημη αγορά εργασίας βελτιώνει την εισοδηματική θέση εκείνων των μελών του εργατικού δυναμικού που βρίσκονται

σε μη πλεονεκτική θέση όσον αφορά στην επίσημη αγορά εργασίας. Ορισμένοι μάλιστα ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ανεπίσημη αγορά εργασίας ευνοεί περισσότερο τα άτομα που ήδη έχουν τις δυνατότητες να πραγματοποιούν εισοδήματα στα πλαίσια της επίσημης αγοράς εργασίας⁷. Με άλλα λόγια, η επιτυχία στο πλαίσιο της επίσημης αγοράς εργασίας δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης στην παραοικονομία. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει και σχετική μελέτη του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με την οποία οι ανισότητες ως προς την επίσημη απασχόληση συχνά αναπαράγονται στην αδήλωτη. Οι άνεργοι και ιδιαίτερα οι μακροχρόνια άνεργοι, όχι μόνο έχουν σχετικά φθίνοντα επίπεδα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης αλλά και κοινωνικών σχέσεων, παράγοντες που περιορίζουν τις δυνατότητές τους να βρουν κάποια αδήλωτη απασχόληση⁸.

Εξάλλου, ο σημαντικότερος από τους παράγοντες που επηρεάζουν την έκταση της παραοικονομίας είναι η φοροδιαφυγή. Η ροπή για φοροδιαφυγή προσδιορίζεται μεταξύ άλλων και από το μέγεθος της φορολογικής επιβάρυνσης. Δεδομένου ότι η φορολογική επιβάρυνση σχετίζεται θετικά με το εισόδημα (όσο αυξάνεται το εισόδημα αυξάνονται οι μέσοι και οι οριακοί φορολογικοί συντελεστές), τα άτομα υψηλού εισοδήματος έχουν μεγαλύτερα κίνητρα στροφής στην παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή. Έτσι, βλέπουμε κοινωνικές ομάδες να δηλώνουν εισοδήματα πολύ χαμηλότερα σε σχέση με εκείνα που θεωρούνται ως πραγματικά.

Εδώ είναι χρήσιμη η διάκριση μεταξύ οριακού και μέσου φορολογικού συντελεστή. Ο οριακός φορολογικός συντελεστής παρέχει ένα μέτρο του φόρου που είναι δυνατό να μην καταβληθεί αποκρύπτοντας μέρος του συνολικού εισοδήματος. Υποστηρίζεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της φοροδιαφυγής είναι αυτής της μορφής⁹, δηλαδή είτε αφορά στο εισόδημα που προέρχεται από δεύτερη απασχόληση, ενώ καταβάλλεται ο φόρος που αναλογεί στο εισόδημα της πρώτης, είτε αφορά το μη δηλούμενο τμήμα του συνολικού εισοδήματος, που συνήθως προέρχεται από αυτοαπασχόληση.

Στο μέτρο που γίνεται αποδεκτό ότι η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή δεν επηρεάζουν αναλογικά όλες τις εισοδηματικές κατηγορίες, αλλά περισσότερο τις υψηλότερες, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στην πραγματικότητα η ανισοκατανομή του εισοδήματος πιθανότατα είναι μεγαλύτερη από εκείνη που εκτιμάται με βάση τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, τουλάχιστον όσον αφορά στην Ελλάδα. Επισημαίνεται αυτό ιδιαίτερα, γιατί η στρεβλή εικόνα που διαμορφώνεται από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία (Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών της ΕΣΥΕ και στοιχεία του ΚΕΠΥΟ) ως προς την ανισοκατανομή του εισοδήματος, δρα ανασταλικά όσον αφορά στη διάγνωση του προβλήματος και τη διαμόρφωση πολιτικών ενίσχυσης του αναδιανεμητικού ρόλου του

κράτους. Επιπλέον, θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι οι ανισότητες στην κατανομή του εισοδήματος δεν πρέπει να θεωρούνται μόνο ως οικονομικό φαινόμενο και η βελτίωσή της να στηρίζεται σε απλές συγκρίσεις του οικονομικού της κόστους και οφέλους. Η ανισοκατανομή του εισοδήματος συνιστά κυρίως κοινωνικό πρόβλημα, η αντιμετώπιση του οποίου αποτελεί έκφραση κοινωνικής αλληλεγγύης και συμβάλλει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και ως τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- ¹ Βλ. για παράδειγμα σε D. Ricardo, *The Works and Correspondence of David Ricardo*, P. Sraffa (ed.), Cambridge Univ. Press, London, 1951-1955, τόμ., 1, σ. 5.
- ² H. Chenery et al., *Redistribution with Growth*, Oxford University Press, 1974, σ. 10.
- ³ Σημειώνεται ότι βασικό καθήκον των φορέων της οικονομικής πολιτικής και συγκεκριμένα των κυβερνήσεων, στο πλαίσιο του υποδείγματος μέσων-στόχων, είναι η επιλογή και η ποσοτική εξειδίκευση των στόχων και των μέσων της οικονομικής πολιτικής.
- ⁴ Στην οικονομική ανάλυση τρεις είναι οι βασικότερες αρχές σύμφωνα με τις οποίες θα πρέπει να γίνεται η ανακατανομή του εισοδήματος: Η αρχή της ίσης κατανομής, η αρχή των αναγκών και η αρχή της συμβολής στην παραγωγή. Καμιά από τις αρχές αυτές από μόνη της δεν αποτελεί ικανοποιητικό κριτήριο για την κατανομή του εισοδήματος και στην πραγματικότητα εφαρμόζονται συνδυασμοί των δύο τελευταίων. Βλ. σχετική ανάλυση σε Χ. Γκότσης, *Οικονομική Πολιτική*, Εκδόσεις Σταμούλη, 1987, Πειραιάς, σ. 157-161.
- ⁵ Σ. Καράγιωργας, Κ. Κασιμάτη, Ν. Πανταζίδης, *Έρευνα για τη Σύνθεση και την Κατανομή του Εισοδήματος στην Ελλάδα, Μέρος Α, Αποτελέσματα για την Περιοχή της Πρωτεύουσας*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1988.
- ⁶ Η τιμή του συντελεστή Gini από 0,335 που εκτιμήθηκε για το ακαθάριστο εισόδημα μειώθηκε μόλις σε 0,332 για το καθαρό.
- ⁷ Βλ. για παράδειγμα σε, van Eck, R. and Kazemier, B. (1988), "Features of the Hidden Economy in the Netherlands", *Review of Income and Wealth*, τόμ. 34, No 3, σσ. 251-273.
- ⁸ OECD, "Concealed Employment", *Employment Outlook*, Sept. 1986, σ. 77.
- ⁹ S. Smith, *Britain's Shadow Economy*, Clarendon Press, Oxford, 1986, σ. 31